

overlijden van zijn vrouw Thérèse Nijssen, zuster van de Nederlandse consul te Tunis, en hun enig kind, leidde hij een eenzaam leven in exotische streken temidden van een vaak vijandige bevolking. Dit gevoel van ontheemdheid drukte hij uit in de bijnaam die hij zichzelf graag gaf 'Le solitaire des ruines'. Als zodanig schilderde hij zichzelf ook in enkele van zijn aquarellen en in gedichten zoals zijn 'Le voyageur' dat in gedrukte vorm werd verspreid.

Humberts werk werd sterk gestimuleerd door de interesse van A. R. Falck, de Minister van Publiek Onderwijs etc. Interessant is ook de actieve rol van koning Willem I. Niet alleen volgde deze nauwlettend al Humberts reizen en onderhandelingen over aankopen van collecties. Elke aankoop die het gewone budget van Humbert te boven ging, werd aan de koning voorgelegd. Wanneer deze tot aankoop besloot dan werd dat in een Koninklijk Besluit vastgelegd en bepaalde hij uit welk budget het gefinancierd moest worden. Meerdere malen liet hij een aankoop betalen uit het fonds 'onvoorziene uitgaven' waarover hij persoonlijk beschikte. Dit tot ontevredenheid van de Minister van Financiën die meende dat dit fonds voor dergelijke aankopen eigenlijk niet was bedoeld. Opvallend is in dit verband dat, voorzover bekend, de koning nimmer aankopen uit eigen middelen heeft gefinancierd en het RMO zelfs nooit heeft bezocht. 's Konings actieve belangstelling moet waarschijnlijk dan ook gezien worden als een blijk van verantwoordelijkheidsbesef voor de publieke onderwijsfunctie die men volgens de idealen van de Franse revolutie aan nationale musea hechtte ten behoeve van de vorming van het volk, en aan de nationale trots over het bezitten van dergelijke musea. Met de door Rottiers en Humbert verworven stukken werd de kern van de collectie van het RMO gelegd. Na hun werk kwam er een einde aan de grote verzamelperiode van het museum.

Wat betreffende de geschiedenis van het RMO nu nog ontbreekt, is een biografie van de eerste directeur Caspar Reuvens (1793-1835) tevens de eerste hoogleraar in de archeologie ter wereld, eveneens te Leiden, wiens werk een reusachtige impuls is geweest voor de archeologie in Nederland. In de bespreking van de vele contacten tussen Humbert en Reuvens verschaft Halbertsma al heel wat informatie die als uitgangspunt kan dienen. Ter aansporing geef ik hier een anekdote over Reuvens die vermeld wordt door de Leidse classicus J. Bake in een brief aan zijn toekomstig echtgenote uit 1823. Bake vertelt als voorbeeld van hoe hij hun voorgenomen huwelijksreis *niet* ziet, dat hij aanwezig is geweest op de trouwdag van Reuvens die op het punt staat een huwelijksreis te maken, maar zoals Reuvens aan alle mensen vertelt 'alleen om antiquiteiten te zien' (zie W. van den Berg, *John Bake reisbrieven* (Amsterdam, 1986) 111).

P. G. P. Meyboom

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

W. Smit, *De islam binnen de horizon. Een missiologische studie over de benadering van de islam door vier Nederlandse zendingscorporaties (1797-1951)* (Dissertatie Utrecht 1995, Mission XI; Zoetermeer: Boekencentrum, 1995, 312 blz., f49,90, ISBN 90 239 1481 3).

De ondertitel geeft de inhoud van deze studie redelijk goed aan. De auteur bestudeerde wat in de kring van vier Nederlandse zendingsgenootschappen is gezegd over de islam: het Nederlandsch Zendinggenootschap (opgericht in 1797 en omstreeks 1850 volgens velen niet-orthodox), het Java-Comité (opgericht in 1854, geworteld in het Réveil en het meest bekend om zijn steun aan de arbeiders-zendingen, uitgezonden door de evangelische dominee H. W. Witteveen van Ermelo), de Nederlandsche Zendingsvereniging (eveneens geworteld in het

Réveil maar duidelijker kerkelijk-confessioneel, opgericht in 1858) en de Utrechtse Zendingsvereniging (eveneens vrucht van het Réveil maar duidelijk traditioneel Utrechts hervormd lokaal bepaald, opgericht in 1859). Geen complete maar wel een redelijk representatieve weergave van de Nederlandse bestudering van de Nederlandse islam in de bestudeerde periode.

De beschrijving volgt een vast patroon. Voor elk genootschap wordt onderzocht wat betrokkenen in hun kring wisten, dachten en meenden van de islam, uit lectuur en ervaring. Aandacht dus voor leerboeken, wetenschappelijke islamologen en de opleiding van zendelingen; voor rapportages en publicaties van zendelingen; voor hun zendingsmethodieken en ervaringen ten opzichte van islamieten.

Deze dissertatie geeft dus een stelselmatige weergave van heel wat materiaal. Een verhaal dus over onmiskenbaar toenemende belangstelling en kennis. Hoeveel verschil was er immers tussen het lang gebruikte dictaat van dominee Jan Scharp uit 1824 (compilatie van eeuwenoude apologetische wetenschap door een auteur die de moslimwereld persoonlijk niet kende) en het werk van mensen als Snouck Hurgronje, Hendrik Kraemer en andere ervaren zendingsmensen. Natuurlijk geeft het ook een beeld van de in de loop van de tijd veranderende theologische inzichten, met hun doorwerking in de dagelijkse zendingscontacten.

De auteur biedt ondanks het interessante onderwerp en de rijkdom aan voorhanden materiaal geen diepzinnige intellectuele geschiedenis of mooie cultuurgeschiedenis. Wel een ietwat schools opgezet en nuttig boek, vooral door de weergave van het aangeleverde materiaal, bijeenverzameld uit boeken, gepubliceerde rapporten en artikelen in zendingskrantjes, afkomstig uit de kring van de vier bestudeerde zendingsgenootschappen. Waarom de auteur dat een empirisch onderzoek noemt, ontgaat me. Of is dat het zoveelste voorbeeld van de door hem gehanteerde terminologie, die zonder missiologisch Engels slecht begrepen kan worden?

G. J. Schutte

N. J. P. M. Bos, *Notabele ingezetenen. Historische studies over Nederlandse elites in de negentiende eeuw* (Dissertatie Utrecht 1995; Brunssum: N. J. P. M. Bos, 1995, 289 blz., f39,50).

Dat verfraging soms voordelig kan uitpakken, bewijst de uitstekende inleiding van deze bundel. Want als de auteur zijn dissertatie volgens het oorspronkelijke schema in 1989 zou hebben afgerond, had hij geen gebruik kunnen maken van een aantal belangrijke, recent verschenen bijdragen aan het debat over de invloed van de economische en politieke veranderingen in de negentiende eeuw op de sociale mobiliteit en op de samenstelling en het functioneren van elites. Wel moet worden opgemerkt dat de duidelijk als laatste geschreven inleiding rijker is aan invalshoeken en wijder in perspectief dan de afzonderlijke (hoofd)stukken. Dit omdat de vier stukken over fiscale bronnen en vermogensverhoudingen en de drie over Maastrichtse elites, in ongewijzigde vorm tussen 1986 en 1991 werden gepubliceerd als artikel.

Het eerste hoofdstuk behandelt de vraag in hoeverre regionale verschillen in aanslagen en opbrengsten van rijksbelastingen als grond-, patent- en personele belasting, overeenkomen met economische en sociale verschillen tussen de toenmalige provincies. Op heldere wijze, wat gezien de aard van de materie een prestatie mag worden genoemd, beschrijft en analyseert Bos de problemen die aan het gebruik van de verschillende fiscale bronnen kleven. De bijzondere aandacht voor Limburg daarbij, komt voort uit de veronderstelling dat de Limburgse belastingstatistieken misschien wel de diepste valkuilen voor onderzoekers kennen, en uit de vraag of de opvallend lage belastingopbrengsten in deze provincie het gevolg waren van een